

PHS FISTER MAGDOLNA

Mondáink, hiedelmeink

A budapesti Kairosz Könyvkiadónál 2021-ben egy értékes gyűjtemény jelent meg. Szerzője Magyar Zoltán. A címe: *Erdélyi magyar hiedelemmonda-katalógus*. A műves kivitelű keménytáblás kötetek elsőjében *A természetfeletti világ*, a másodikban *A természetfeletti tudással és képességgel rendelkező emberek*, a harmadikban az *Egyéb mondák és bibliográfiák* sokasága kerül közlésre. A negyedik kötet a könnyű tájékozódást és a teljes rálátást szolgálja *Index, konkordancia, tanulmányok* címmel.

A továbbiakban az egyes kötetek ismertetőjét idézzük:

„Az Erdélyi magyar hiedelemmonda-katalógus a nemzetközi folklorisztika eddigi legnagyobb szabású olyan monográfiája, amely típus- és motívumindex formájában, hatalmas adatbázis alapján mutatja be egy európai régió prózaepikai hagyományvilágának ezen szegmensét. A kézikönyv négy kötete a magyar népi kultúra archaikus rétegét képviselő Erdély sok tekintetben unikálisnak számító kulturális öröksége. Egyesíti magában sok-sok generáció teremtő képzeletvilágát, azt a hiedelemrendszert, amely narratív formába szerveződve számos esetben népköltészeti alkotássá lényegült. Olyan kézikönyv, amely átfogó igénytel az európai kultúrkör egyik leggazdagabb és legváltozatosabb mondavilágába nyújt betekintést.

A katalógus első kötete mindazokat a hagyományokat foglalja össze, melyek az emberi világtól javarészt független természetfeletti szereplőkről és jelenségekről szólnak. E kötet fejezetekre tagolva mutatja be a sorsról, végzetről szóló folklórszövegeket, az előjelekkel kapcsolatos hiedelemzövegeket, a halál és a halottak képzetkörét, a túlvilágjárás megörökítő, többnyire vallásos színezetű hiedelemtörténeteket. A könyv legnagyobb tartalmi egysége a különféle természetfeletti lényekről szól. Itt került rendszerezésre a

többnyire ártó szándékkal megjelenő hiedelemlények népes csoportja (kísértet, ördög, lidérc, váltott gyerek, betegségdémon), az ambivalens szerepkörben megjelenő ördögi segítőszellem, a különféle természeti szellemek és démonok (fehér ember, ősz ember, vadleány, törpe, bányaszellem), az őstörténeti tradícióként is értelmezhető óriás- és tündér-hagyománykör, végül pedig a tündérek „elboszorkányosodásának” közbülső fokozatát mutató szépasszony-hiedelemkör.

A katalógus második kötete egyetlen hatalmas témacsoport, a természetfeletti tudással és képességgel bíró emberekről szóló munkák tudományos rendszerezését tartalmazza. E témacsoport a magyar hiedelemrendszer legfőbb sajátossága, hiszen míg a nemzetközi folklórban e történeteknek más hiedelemtémákhoz képest csekély a számuk, a magyar néphitben minden másnál számottevőbb. az erdélyi magyar folklórban a boszorkányról szóló mondahagyomány a legelterjedtebb, felölelve a 16-18. századi erdélyi boszorkányperek anyagát is. Hasonló mágikus specialista az erdélyi néphitben a tudós, valamint a néző, és látó, beleértve az e tájegységeken főként jövendőloői szerepkörben megjelenő táltost is. Népes szövegcsoporthoz tartozik meg a mágikus erejű idővarázslók és papok (román pap, ördögös magyar pap) hagyománykörét. Továbbá az erdélyi hiedelemkorpusz részeként e kötet tartalmazza a különféle mesterségek (tudós pásztor, tudós kocsis, gyógyító stb.) mágikus specialistáiról szóló narratív hagyományokat.

A katalógus harmadik kötete mindazokat a témaköröket foglalja tudományos rendszerbe, melyek az erdélyi hiedelemrendszer integráns részei, azonban kívül esnek az első két kötet anyagán. Itt került összefoglalásra az átváltozni képes emberekről (farkasember, prikulics) szóló narratív hagyomány, a különféle mitikus állatokról és vadállatokról szóló népes szövegcsoporthoz tartozik meg a mitikus növényekről és mágikus tárgyokról szóló elbeszéléskorpusz,

valamint a tiltások, tabuk képzetköre. Külön tematikai egység az az esetenként még manapság is gyűjthető szövegcsoporthoz, amely a mindennapi mágia rítusait és elbeszélteit tartalmazza. Az erdélyi hiedelemvilág narratív tradícióinak rendszerbe foglalása a gyerekijesztőkkel kapcsolatos hagyományok, a hiedelemellenes népi elbeszélések (ál-hiedelemmondák) és a tömegkultúrából sarjadt, ám hiedelemmondai jegyeket mutató modern mondák által válik teljessé.

A katalógus negyedik kötete az első három kötet tudományos segédanyaga és elméleti szintézise. E kézikönyv első része egy alfabetikus rendben közzétett, a tárgyszó szövegekörnyezetére is utaló motyvumindex. E kiegészítő alkalmazás által válik igazán használhatóvá az előző három kötet anyaga, hiszen a tárgyszavas mutató révén a keresett motívum népköltészeti beágyazottságáról és sokszínűségéről is fogalmat alkothat, a feltüntetett típusszámok segítségével pedig az eredeti helyekre is visszakéreshet az olvasó. A motívumindexet egészíti ki az erdélyi hiedelemmondákat a nemzetközi párhuzamokkal egybevető konkordanciajegyzék, továbbá az a könyvnyi terjedelmű tanulmány, amely a magyar és nemzetközi hiedelemmonda-katalogizálás történetét, a műfaji klasszifikáció alapját és előfeltételét képező adatbázis létrejöttét, továbbá a szöveg-hagyomány történeti és kulturális rétegzettségét, földrajzi és tematikai tagolódását, valamint regionális („transzilván”) sajátosságait ismerteti.

Az *Erdélyi magyar hiedelemmonda-katalógus* szerzője Magyar Zoltán (1967), az ELKH Néprajztudományi Intézetének tudományos főmunkatársa. Eddig 90 önálló kötete és több mint kétszáz egyéb tanulmánya jelent meg magyar és idegen nyelven. Magyarországon kívül tíz országban végzett néprajzi terepmunkát. Alapító szerkesztője a *Magyar Népköltészet Tára*, a *Documentatio Folkloristica*, a *Documentatio Epica* és a *Nemzeti Kultúrtörténet Kincsestára* című szövegfolklorisztikai könyvsorozatoknak. 2011 óta az *Ethno-Lore* szerkesztője. Fő kutatási területei: folklórszövegek tudományos rendszerezése, történeti mondák, magyar néphit és szentkultusz, mesemondók repertoárja.”

A fent ismertetett négykötetes mű az első kötetben a természetfeletti világ lényeivel kapcsolatos hiedelmeket gyűjti csokorba. Ezek között mindjárt olyan témát is találtam, a tündéreket, amely téma tájainkon is értékessé és szinte forrásmunkává teheti ezt a gyűjteményt.

A tündérekkel kapcsolatos hiedelmek tudomásom szerint Erdélyen kívül a Csallóköz-Szigetköz-Rábaköz területén, valamint a Bodrog-közben, ott is főleg Karcsa környékén éltek, élnek a mai napig. A Csallóköz, és részben a Bodrogköz révén érintettek vagyunk. Megtalálhatjuk az azonosságokat. Ebben a kiadványban pusztán a tündérekkel kapcsolatos hiedelmek 65 oldalt töltenek ki! Mily gazdag népi ismeretanyag! A tündérekkel kapcsolatos erdélyi hiedelemkörben Alsó-Fehér megye, és a Maros völgye jelentős helyet foglal el – írja a katalógus szerzője Magyar Zoltán --, sőt a szinte elementáris erővel felszínre törő hagyományok alapján hipotetikus jelleggel felveti, hogy az a vidék lehetett a „*történeti Erdély szíve*” s így az „*erdélyi tündér-hiedelmek bölcsője, de legalábbis egyik fő mintája, szellemi-kulturális impulzusok általi ihletője*”.

Amennyiben találnánk kapcsolatot a kelta és az etruszk nép hagyományai és a tündér-hagyomány között, akkor a hipotetikus felvetett „*bölcső*” a történeti tények tükrében nem csak Erdélyre vonatkozóan nyerhetne bizonyosságot, hanem a Felvidék tájaira vonatkozóan is. Az etruszk nép egy része ugyanis -- írott források alapján tudjuk --, a Maros mentén telepedett le. Tiszteletre méltó tudósunk: Püspöki Nagy Péter egyik dolgozatában a mai Morava folyóval azonosítja ezt a Marost. Az etruszk nép egykori jelenlétére bizonyosság lehet a történelmi Turóc Vármegye és az ott előkerült etruszk leletek. A kelta leletek pedig majd minden felvidéki múzeumunkban jelentős helyet foglalnak el.

És itt van még a *Mily magos rutafa, ága elágazik, még a tengeren túl is által hajladozik kezdetű népdalunk*. Barsi Ernő néprajztudós, a Szigetközi- Rábaközi hagyományok gyűjtője, elemzője is kereste, hogy melyik az a fa, amely „*még a tengeren is által hajladozik*”, és valóban talált egyfajta rutát, amelyik paradís éghajlaton hatalmas, ágas-bogas fává terebélyesedik. Én meg kerestem azt a tengert, amelyen „*által hajladozik*”. S találtam nem mást, mint az

egykori Pannon tengert! Hány ezer évvel ezelőtt volt itt a Pannon tenger? Hány ezer évvel ezelőttől énekeljük a *Mily magos rutafát?* Genetikai tények alapján akár 30-40 ezer év óta itt a Kárpát-medencében (Nebrascai Egyetem, Dr. Révai Péter nyomán).

Erdély és a Felvidék szoros kapcsolatára vonatkozóan meg kell említenem Rudnay Egyed *Atilla Trilógiájában* bizonyított egykori felvidéki hun, kun, székely őslakosságot, akik a Honfoglalás előtt minden bizonnyal már itt éltek, és akik nagy részét az Árpád-korban és az Anjouk idején telepítették Erdélyben élő rokonaikhoz. Rudnay Egyed műve mellé felsorakoztathatnám Szilvay Gyula *A magyar és a testvérnépek őstörténete* c. művét -- amelyet Cholnoky Jenő professzor előadásai alapján írt --, a felvidéki és az erdélyi székelység azonos gyökereinek bizonyítására, de nem teszem, mert már a fentiek is sokkolhatják a kedves olvasót. Éppen úgy ahogyan engem is sokkolt, amikor 2006-ban magyarországi zarándokcsoport tolmácsként a Kis-Kárpátok és a Vág közötti terület egyik falujában a temetőbeli templomajtót nyitó plébános mondta el nekünk ékes szlovák nyelven, hogy annak a vidéknek a lakossága csak a XVII. században épített a faluban új templomot, mert addigra zömében kicserélődött a lakosság, a korábbi lakosok székelyek voltak és ezt a régi templomot használták, amelynek kapuzata előtt álltunk. A XVII. század előtti lakosság jólehet még István király rendelete (építsen minden tíz falu egy közös templomot) alapján építette ezt a templomot. Ennek a falunak a lakossága és a környékbeli falvak lakossága is székely volt -- mondta a plébános. Ebben a hosszúra nyúlt bekezdésben az a lényeg, hogy nem csak Rudnay Egyed, nem csak Szilvay Gyula, nem csak Cholnoky Jenő tud és ír a honfoglalás előtti felvidéki székely őslakosságról, hanem azok is így tudják, akik mára más nemzethez tartozónak érzik magukat, nyelvet is cseréltek, de a falujuk és az egyházuk történetét, a temetőben nyugvó ősoket nem tagadják.

Az *Erdélyi magyar hiedelemmonda-katalógus* megismerése, gyakori forgatása az ilyen hasonlatosságok okán is hasznos lehet. Persze bátorításul is: a mai Szlovákia egész területén fellelhető temetők sírjaiból, mintegy

jelképesen az idő mélyéből az ott nyugvók ki-ki nyúló karokkal, sutba dobott könyvek sárguló lapján közölt történeti- és hiedelemmondákkal jelzik a még nem is oly rég – háromszáz év nem a világ, hiszen 300 évvel korábbi (1620-ban elszenvedni **vélt**) sérelemre hivatkozva történt a magyarlakta vidékek belső kolonizációja (lásd: Ivan Daxner: *Vnútorná kolonizacia na Slovensku* 1924) –, itt élő őseink, hogy értéket hagytak ránk! Azt ismernünk nem csak szabad, de kell is! Ebben segíthet a Magyar Zoltán által közreadott *Erdélyi magyar hiedelemmonda-katalógus*. Élünk vele!

